

De re rustica urbana

Tandem fit surculus arbor

of hoe een hype perspectief kan krijgen

stelsysteem

innovatie

multifunctioneel

WAGENINGEN UR

For quality of life

De re rustica urbana

Tandem fit surculus arbori

of

Hoe een hype perspectief kan krijgen

stedennetwerk - stadslandbouw

Agenda stadslandbouw

door het Stedennetwerk Stadslandbouw

Amsterdam * Almere * Apeldoorn * Assen * Den Haag *
Eindhoven * Enschede * Groningen * Haarlemmermeer * Leiden *
Rotterdam * Utrecht * Tilburg * Zwolle * Zuid-Holland *
Lelystad / Wageningen UR

- i. Titel: 'Over stadslandbouw'. Spreuk: 'Uiteindelijk wordt het takje een boom'.

Inhoud

Samenvatting	5
Inleiding.....	7
Het stedennetwerk stadslandbouw	9
Het concept stadslandbouw.....	10
Agenda	12
Wat? Kennisvragen	12
Hoe? Aan de slag.....	15
Wie? Partners	16
Tot slot	17
Bijlage 1 – Deelnemers aan het stedennetwerk	18

Samenvatting

Deze agenda stadslandbouw is het product van het stedennetwerk stadslandbouw. Doel van het netwerk is stadslandbouw in Nederland op de kaart te zetten. Het stedennetwerk stadslandbouw bestaat uit vijftien stedelijke professionals die ernaar streven om in hun gemeente stadslandbouw¹ van de grond te krijgen. Zij zien potentie in stadslandbouw, omdat stedelijke voedselproductie het mogelijk maakt gemeentelijke beleidsdoelen te realiseren. Het stedennetwerk heeft als ambitie een fundament te leggen onder stadslandbouw en zo een hype tot perspectief om te vormen. Deze agenda is een eerste stap op weg naar stadslandbouw als vanzelfsprekend lokaal passend alternatief voor een leefbare en duurzame stad. De agenda stelt vijf thema's centraal die voor stedelijke professionals cruciaal zijn bij het realiseren van (beleid over) stedelijke voedselvoorziening in stad of provincie.

1. Maatschappelijke kosten en baten van stadslandbouw

Hoewel de verwachting is dat stadslandbouw een bijdrage kan leveren aan veel maatschappelijke doelen, is niet helder in kaart gebracht welke effecten precies verwacht kunnen worden, onder welke omstandigheden, en in welke mate. Er is kennis nodig van de specifieke bijdrage die stadslandbouw aan de stad kan leveren, en de manier waarop stadslandbouw aan andere beleidsterreinen gekoppeld kan worden. Beter inzicht in de kosten en baten van stadslandbouw draagt eraan bij dat stadslandbouw efficiënt en effectief ingezet kan worden en kan worden vergeleken met alternatieven.

2. Lokale voedselstrategieën

Het stedennetwerk wil de lokale vraag naar voedsel beter koppelen aan het lokale aanbod van voedsel, om op die manier voedselkilometers te verminderen en het agrarisch landschap in stand te houden. Het is echter nog onduidelijk in hoeverre vraag en aanbod op elkaar aansluiten en in hoeverre stedelingen daadwerkelijk gevoed kunnen en willen worden met lokale producten. Ook is kennis nodig over de wijze waarop voedsel uit de ommelanden bij de burger in de stad kan komen (distributie, verwerking en logistiek).

3. Het business model

Het stedennetwerk ziet stadslandbouw graag ontstaan als initiatief van ondernemers. Daarom is inzicht nodig in verdienmodellen en mogelijkheden voor het rendabel maken van stadslandbouw. Het gaat dan niet alleen om voedsel, maar ook om andere producten en diensten als zorg, educatie of energie. Ook is nog onduidelijk bij de steden op welke wijze ondernemers hierin kunnen worden ondersteund.

4. Beleid en regelgeving

Het thema stadslandbouw staat (nog) niet op elke bestuurlijke agenda, waardoor de stedennetwerkers soms moeite hebben hun bestuurders en collega's te overtuigen van de waarde van stadslandbouw. Dit roept vragen op over hoe stadslandbouw bestuurlijk in de gemeente te verankeren. Daarnaast betreft dit thema de rol die de gemeente kan spelen om stadslandbouw te stimuleren. Tenslotte: landbouw in de stad is nieuw. Voedselproductie nabij wonen en werken vraagt daarom om herziening en aanpassing van bestemming en regelgeving.

5. De burger

Als de gemeente wil dat stadslandbouw succesvol is, is steun van de burger voor het concept noodzakelijk (bijvoorbeeld door deelname in de wijk of door lokale producten te kopen). Bovendien is participatie van burgers, al dan niet voor langere tijd, in veel projecten gewenst. Kennisvragen concentreren zich op burgerwensen omtrent stadslandbouw en de mogelijkheden om de burger voor stadslandbouw te interesseren en te laten participeren.

Voor het beantwoorden van deze vragen is het motto 'niet wachten maar doen'. Het stedennetwerk pakt de vragen werkende weg op, en zet daarbij drie strategieën in; verdiepen, verbreden en verbinden. Verdiepen gaat om het beantwoorden van kennisvragen, verbinden betreft het koppelen van lokale expertise en ervaring aan de deelnemers en verbreden is het naar buiten brengen van de opgedane kennis en ervaring. Het netwerk streeft er naar een open en dynamische gemeenschap van stedelijke professionals te zijn en zal waar nodig andere partijen betrekken.

Kortom, wil lokale voedselproductie meer worden dan een hype, dan moet het beter politiek en bestuurlijk verankerd worden, zodat initiatiefnemers handelingsruimte krijgen. Deze agenda is daar de eerste aanzet toe. Het kan daarom gezien worden als een verklaring van het stedennetwerk over stadslandbouw; 'De Re Rustica Urbana'. De subtitel van deze agenda geeft een verklaring aan deze ambitieuze titel, "uiteindelijk wordt het takje een boom". Dat is de ambitie van het stedennetwerk. De pioniers dagen landelijk, provinciaal en lokaal bestuur uit om met hen de draad verder op te pakken!

¹ Stadslandbouw wordt hier gedefinieerd als lokale voedselproductie (en daaraan gekoppelde diensten) ten behoeve van de stad - in de stad, de stadsrand en de directe ommelanden. Zie ook pagina 10.

Inleiding

Deze agenda stadslandbouw is het product van het stedennetwerk stadslandbouw. Doel van het netwerk is stadslandbouw in Nederland op de kaart te zetten. Om dit te bereiken worden kansen en potenties, vragen en belemmeringen van stedelijke voedselproductie in kaart gebracht en met anderen gedeeld. In 2010 heeft het netwerk van stedelijke professionals tijdens drie bijeenkomsten aan deze agenda gewerkt. De agenda bundelt de vragen rondom, de belemmeringen voor en de potenties van stadslandbouw. Doordat deze agenda over stadslandbouw gaat – zoals de titel duidelijk wil maken – en aangeeft wat er moet gebeuren om stadslandbouw van hype tot perspectief te maken, legt zij het fundament onder stadslandbouw in Nederland.

De deelnemers van het stedennetwerk stadslandbouw zien potentie in stadslandbouw. Lokaal voedsel en het verbinden van stad en land, van consument en producent, is het thema van de toekomst. Stadslandbouw kan een bijdrage leveren aan maatschappelijke thema's als de sociale omgeving (integratie, zorg), leren en werken (werkgelegenheid, onderwijs), recreatie en vrije tijd (sport, activiteiten, toerisme), de leefomgeving (groen, water, biodiversiteit), voeding en gezondheid (voedsel, beweging) en duurzaamheid (milieu, energie, kringlopen, de foodprint). Stadslandbouw maakt het mogelijk om een heel scala aan gemeentelijk beleidsdoelen te realiseren, verbonden aan de lokale vraag naar voedsel.

De deelnemers van het netwerk staan niet alleen in het herkennen van de potentie van stadslandbouw. Een korte zoektocht in de archieven van de lokale en landelijke dagbladen laat zien dat 'stadslandbouw' in de jaren 2009 en 2010 veel meer media aandacht kreeg dan in de jaren ervoor. Het lijkt wel alsof iedereen erover praat en schrijft. In veel steden gaat de schop dan ook in de aarde. Zo zijn in diverse plaatsen kunstenaars met stadslandbouw bezig, vanuit het idee mensen op een andere manier de publieke ruimte te laten beleven. Ook zijn er ondernemers die een markt zien in lokale voedselproductie, zoals de stadsboerderij in Almere, een glastuinder die restwarmte aan een verzorgingshuis levert of Willem en Drees die lokaal geproduceerd voedsel naar supermarkten afzet. Daarnaast zijn er buurtgroepen die van een stenen plein een buurttuin maken of kruiden en bloemen telen in boomspiegels. Zorgen om ons voedingspatroon, onze leefomgeving en onze leefwijze liggen vaak ten grondslag aan deze initiatieven. Maar het kunnen ook ondernemers zijn die kansen zien om nieuwe producten en diensten lokaal aan te bieden.

'Het lijkt me aardig als wij tot een gezamenlijke agenda zouden kunnen komen, ook richting onze partners bij het rijk en het ministerie. Het verder kunnen krijgen - naast natuurlijk de kennisuitwisseling en het met elkaar delen, van wat doen de andere steden.'

Tot nu toe is stadslandbouw als beweging echter erg fragmentarisch. Lokale voedselproductie moet meer politieke en bestuurlijke aandacht krijgen, wil het meer worden dan een hype. Er is geen consistent of overkoepelend landelijk of lokaal beleid op stadslandbouw. Dit is ook te wijten aan het feit dat stedelijke voedselproductie aan zoveel verschillende thema's raakt en daarom moeilijk onder één beleidsthema te vangen is. Het valt overal in te passen, zodat niemand echt verantwoordelijk is.

'Dat stadslandbouw – stedelijke voedselproductie – een natuurlijk onderdeel wordt van de stad, van het stedelijk beleid in Nederland, van de stedelijke planologie.'

De vijftien stedelijke professionals uit het stedennetwerk streven ernaar om in hun gemeente stadslandbouw van de grond te krijgen. Veel van deze deelnemers ervaren dat het moeilijk is stadslandbouw in de gemeente zelf op de kaart te zetten. Zij vinden het lastig hun collega's te overtuigen van het belang van stadslandbouw. Vanzelfsprekend staat dit de ontwikkeling van stadslandbouw in de weg. Het is de ambitie

van het netwerk deze problemen te overbruggen en stadslandbouw lokaal en landelijk op de agenda te krijgen.

Dit document is de eerste aanzet daartoe. Het is een agenda 'De Re Rustica Urbana', oftewel, 'over stadslandbouw', een fundament waarop gebouwd kan worden om stadslandbouw verder te brengen. Het document kan gezien worden als een verklaring van het stedennetwerk, waarin staat wat moet gebeuren om stadslandbouw binnen het stedelijke beleid op de kaart te zetten, zowel landelijk als provinciaal als stedelijk, en welke bijdrage het netwerk daar zelf aan zal leveren. Van hype naar realiteit.

De agenda begint met een beschrijving van het stedennetwerk stadslandbouw; wie vormen dit netwerk en wat zijn haar doelen? Daarna wordt het begrip stadslandbouw gedefinieerd. Tot slot volgt de agenda zelf, die bestaat uit kennisvragen, de voorziene werkwijze en te betrekken partijen. De agenda zal worden aangeboden aan vertegenwoordigers van stedelijke en provinciale besturen en de ministeries

van Infrastructuur en Milieu, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

Het stedennetwerk stadslandbouw

Het stedennetwerk stadslandbouw is een netwerk van stedelijke professionals die in hun eigen gemeente werken aan het leggen van een nieuwe verbinding tussen stad en ommeland. Op die manier willen zij bijdragen aan het behalen van doelstellingen als het verminderen van Obesitas, het verbeteren van de sociale structuur en het beperken van de stedelijke foodprint. De deelnemers zien het belang van het bouwen aan een verdere ontwikkeling van stadslandbouw in hun omgeving, en hebben de ambitie om dat te realiseren.

Door deel te nemen aan het stedennetwerk geven de stedelijke professionals gehoor aan de oproep van voormalig minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit Gerda Verburg, om een groene loper te leggen tussen stad en ommeland. Iedere stad heeft haar eigen reden om deze groene loper naar de ommelanden uit te rollen; het creëren van een aantrekkelijke woonomgeving, het bevorderen van een duurzame samenleving, het stimuleren van sociale cohesie, zorg dragen voor een gezonde bevolking, etc. Als beheerder van de ommelanden maar ook als de lokale voedselproducent is voor de landbouw een belangrijke rol voorzien in het verbinden van stad en ommeland. Het kan dan gaan om landbouw in de stadsrand, maar ook om landbouw in de stad zelf.

Tegelijk met deze drive om stedelijke voedselproductie te realiseren ondervinden de netwerkdeelnemers ook belemmeringen bij het uitrollen van de groene loper. De benodigde kennis is niet altijd voorhanden en ook binnen de gemeente voelen de deelnemers zich niet altijd gesteund. Het anders invullen van de stedelijke groene ruimte roept dus ook veel vragen en moeilijkheden op, die door veel van de deelnemers aan het stedennetwerk worden herkend.

'Als gemeente willen we stadslandbouw van de grond krijgen. We zijn zelf aan het nadenken gegaan hoe we dat moeten doen, en ik ben blij dat we nu kennismaken met andere gemeenten en andere steden, om te zien hoe hun aanpak is.'

Het stedennetwerk stadslandbouw is door Wageningen UR bijeen gebracht, op verzoek van het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (nu het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie). Het netwerk biedt de deelnemers inspiratie en een platform voor uitwisseling van kennis en ervaring. Er wordt gezamenlijk nieuwe kennis verworven, naar oplossingen gezocht om blokkades weg te nemen en nagedacht over de rol die een gemeente in deze ontwikkelingen inneemt en in kan nemen.

Zie voor de deelnemers aan het netwerk figuur 1 en bijlage 1.

Figuur 1. De deelnemende steden aan het stedennetwerk

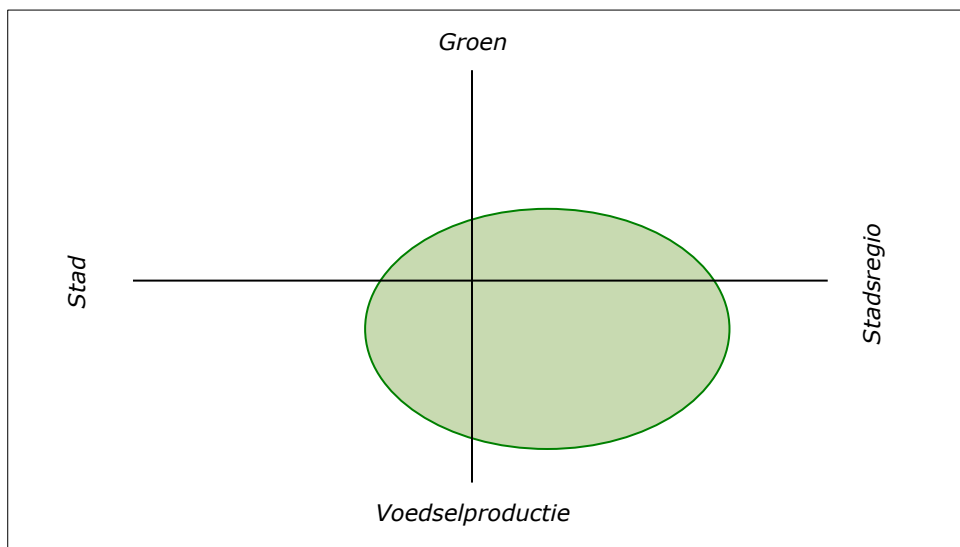
Het concept stadslandbouw

De deelnemers van het stedennetwerk definiëren stadslandbouw als lokale voedselproductie (en daaraan gekoppelde diensten) ten behoeve van de stad - in de stad, de stadsrand en de directe ommelanden. Voor de deelnemers aan het stedennetwerk ligt de nadruk op voedselproductie in het directe ommeland van de stad (grafisch weergegeven in figuur 2).

Stadslandbouw wordt daarnaast in verband gebracht met het benutten van stedelijke restproducten en het aanbieden van zorg, recreatie en/of educatie. Stadslandbouw gaat over de menselijke maat, het verbinden van voedsel en mens en het verbinden van stad en land. Het gaat over het toegankelijk en transparant maken van de voedselproductie voor de stedeling. Voor de deelnemers in het stedennetwerk is stadslandbouw ook belangrijk in verband met de wens de bevolking van een stad te voeden met lokaal geproduceerd voedsel en op die manier niet alleen foodmiles te verminderen, maar ook lokale werkgelegenheid en mogelijkheden voor directe afzet voor ondernemers te creëren.

'Ik denk dat het voor het spraakgebruik handiger zou zijn als we zouden afspreken dat we het tot een bepaald soort van categorie zouden beperken en dan vind ik voedsel toch duidelijker. Want op het gebied van groen zijn allerlei andere dingen ook nog aan de hand, maar als je echt zegt voedsel, maar wel in en rond de stad, dan vind ik het heel helder. Dus dan zou ik zeggen; ik kies voor voedsel.'

'Het gaat er niet om of het in of rond de stad wordt geproduceerd, maar dat het ten behoeve van de stad wordt geproduceerd.'

Figuur 2. Stadslandbouw zoals gedefinieerd door de deelnemers aan het stedennetwerk

1. Stadsboerderij Almere

Stadsboerderij Almere is een biologisch bedrijf met vleeskoeien, akkerbouw en groenteteelt. De boerderij ligt op landgoed de Kempphaan, net buiten de stad. De koeien lopen op verschillende percelen, verspreid in en om de stad, en ook de akkerbouw en groenteteelt gebeurt op stedelijke grond. De boerderij is vrij toegankelijk. Er worden publieksactiviteiten georganiseerd en aan leerlingen van basisscholen en middelbare scholen lessen aangeboden (www.stadsboerderijalmere.nl/).

2. De Buytenhof

De Buytenhof is een boerderij in Rhoon, net buiten Rotterdam. Het bedrijf is gericht op de stedeling; er worden diensten en producten aangeboden die de stedeling naar het bedrijf moeten trekken. Zo zijn er een zorgboerderij, een boerderijwinkel, een theeschenkerij, een moestuin, een kruidentuin en een zelfpluktuin. Het motto is 'Proef, ruik en ervaar het boerenleven' (www.debuytenhof.nl/).

3. Schaapskuddes

In meerdere Nederlandse steden worden schaapskuddes ingezet om het groen van berm en groengebieden te beheren. In Groningen is er bijvoorbeeld een kudde van 360 schapen, die onder begeleiding van een herder door de stad gaan (www.112groningen.nl/artikel.php?artikel=1133).

4. Groene daken

Ook zijn er verschillende Nederlandse gemeenten die subsidies geven voor het aanleggen van een groen dak. Groene daken zijn niet alleen mooi, ze werken isolerend waardoor energie wordt bespaard en geluid wordt gedempt, en ze vangen regenwater op waardoor riolen minder water te vervoeren hebben. Groene daken kunnen worden ingezet voor het produceren van groenten of kruiden maar bestaan vaak uit een moslaag (foto www.duurzaamthuis.nl/een-groen-dak-op-je-huis).

5. Creatief beheer

Creatief beheer is opgezet door twee kunstenaars. Zij zien de open ruimte als een podium en hebben in Rotterdam vier grote projecten opgezet. Eén van die projecten is Proefpark de Punt, een braakliggend terrein dat is ingericht als groente- en speeltuin. Kinderen en andere wijkbewoners zijn betrokken geweest bij de inrichting van het gebied. In 2005 werd het uitgeroepen tot Meest Kindvriendelijke Project van Nederland (www.creatiefbeheer.nl/).

6. De (h) eerlijke eetbare stad

Als onderdeel van het programma Duurzaam Tilburg zijn zes projecten gestart waarbij kinderen zelf groente kweken in de stad. Sommige projecten zijn gelinkt aan een volkstuin. Een voorbeeld is de kindertuin van basisschool de Sleutel, die zich bevindt op volkstuin de Vlashof. Er zijn 51 tuintjes van elk twee bij twee en een halve meter. De school sluit bij het project aan met een lesprogramma en als dank voor de financiële bijdrage schenkt de volkstuin groenten aan de voedselbank (www.duurzaamtburg.nl/De_h_eerlijke_Eetbare_Stad,138).

Tabel 1. Enkele voorbeelden van stadslandbouw

Agenda

In het netwerk wisselen deelnemers ervaringen uit over het stimuleren van stadslandbouw in hun gemeenten. Dit geeft inzicht in velerlei kennisvragen op verschillende gebieden. Nadere analyse leert dat veel pioniers tegen dezelfde vragen oplopen. De kennisagenda verwoordt de gedeelde vragen die bij meerdere stedennetwerkers leven. Door die kennisvragen aan te pakken kan een stap worden gemaakt in het verder ontwikkelen van stadslandbouw.

Dit hoofdstuk bevat kennisvragen op een vijftal thema's; de maatschappelijke kosten en baten van stadslandbouw, lokale voedselstrategieën, het business model, beleid en regelgeving en de burger. Elk thema begint met een korte inleiding en gaat vervolgens in op de vragen die voor het stedennetwerk van belang zijn. In de daarop volgende hoofdstukken wordt aandacht besteed aan de manier waarop de kennisvragen beantwoord kunnen worden en wie daarbij moeten worden betrokken.

Wat? Kennisvragen

1. Maatschappelijke kosten en baten van stadslandbouw

De deelnemers aan het stedennetwerk zien stadslandbouw niet als doel, maar als middel om verschillende maatschappelijke doelen te behalen. Voor veel van deze doelen is echter niet helder in kaart gebracht welke effecten (kosten of baten) verwacht kunnen worden, onder welke omstandigheden, en in welke mate. Het is belangrijk om dit helder te krijgen. Ten eerste omdat betere kennis over de potentiële baten van stadslandbouw nodig is om het bijdragen aan maatschappelijke doelen als geldig argument voor stadslandbouw te kunnen gebruiken. Ten tweede, en belangrijker, omdat een beter inzicht in de baten bijdraagt aan het zo efficiënt en effectief mogelijk inzetten van stadslandbouw en als gemeente goede beleidsafwegingen te kunnen maken tussen de inzet van verschillende instrumenten (waarvan stadslandbouw er één is).

- Wat levert stadslandbouw op voor de stad? Waar draagt stadslandbouw aan bij?
 - o Wat is de maatschappelijke waarde van stadslandbouw? Wat is de bijdrage van stadslandbouw aan verschillende stedelijke sociale beleidsthema's?
 - o Wat zijn de mogelijkheden van stadslandbouw voor het leveren van maatschappelijke diensten?
 - o Hoe ziet een maatschappelijk kosten baten model (MKBA) voor stadslandbouw er uit?
 - o Zijn er voorbeeld gebieden – best practices – die duidelijk maken wat de potentiële opbrengsten van stadslandbouw zijn?
- Hoe kan stadslandbouw verbonden worden met andere functies zoals natuur, recreatie, wonen en werken?
 - o Hoe kunnen natuurbeheer en voedselproductie aan elkaar worden gelinkt?
 - o Hoe kan stadslandbouw bijdragen aan het behoud van het agrarisch landschap en de landschappelijke waarde rond steden?
- Wat zijn de risico's van stedelijke voedselproductie?

2. Lokale voedselstrategieën

Veel deelnemers aan het stedennetwerk willen de lokale vraag naar voedsel beter koppelen aan het lokale aanbod van voedsel, om op die manier voedselkilometers te verminderen en het agrarisch landschap in stand te houden en te verbinden met de stad. Daarvoor is het nodig te zoeken naar de juiste keuzes over hoe stedelijke vraag en aanbod te koppelen. Wat kan en wil het ommeland produceren en waaraan heeft de stad behoefte? Deze wens brengt kennisvragen met zich mee op een aantal gebieden. Ten eerste is nog onduidelijk in hoeverre vraag en aanbod op elkaar aansluiten en in hoeverre stedelingen daadwerkelijk gevoed kunnen en willen worden met lokale producten. Ten tweede is kennis nodig over de wijze waarop het voedsel uit de ommelanden bij de burger in de stad komt.

- Welk deel van het voedsel dat nodig is om een stad te voeden kan binnen de regio worden geproduceerd?
 - o Wat is de huidige voedselproductie van een bepaald gebied?
 - o Hoeveel mensen kunnen daarmee worden gevoed?
 - o Wat is de totale 'voedsel voetafdruk' van een stad?
 - o Wat is de invloed van verschillende voedselproducten (fruit, groenten, vlees, zuivel, eieren) en dus het stedelijk dieet op de voedsel voetafdruk?

- Hoe kan de kwaliteit van voedsel dat in de stad of aan de rand van de stad is geproduceerd worden geborgd?
- Welke ketenmodellen en logistieke oplossingen zijn nodig om lokale producten concurrerend in de stad te kunnen brengen?
 - o Wie organiseert de opzet van deze systemen en welke ondersteuning is daarvoor nodig?
 - o Hoe kunnen vraag en aanbod aan logistiek worden gekoppeld?

3. *Het business model*

Ondernemers spelen een belangrijke rol bij de ontwikkeling van stadslandbouw. De deelnemers van het stedennetwerk zien stadslandbouw graag ontstaan als initiatief van ondernemers. Wil dit van de grond komen, dan is inzicht nodig in verdienmodellen, in mogelijkheden voor het rendabel maken van stadslandbouw. Het gaat dan niet alleen om voedsel, maar ook om andere producten en diensten, als zorg, educatie of energie. Daarnaast moeten ondernemers hierin wellicht worden ondersteund of gefaciliteerd.

- Hoe kan de gemeente stimuleren dat agrarische ondernemers stadslandbouw ontwikkelen?
 - o Hoe kan de gemeente stedelijk agrarisch ondernemerschap faciliteren?
 - o Hoe kan de gemeente een netwerk van agrariërs van de grond krijgen?
 - o Wat verwachten ondernemers van de gemeente, en vice versa?
 - o Is de gemeente beperkt tot het faciliteren van mogelijkheden of kan en moet de gemeente een actievere rol spelen?
- Hebben agrarisch ondernemers de competenties om een markt te vinden en te organiseren?
 - o Zijn er voorbeelden van geslaagde business- of verdienmodellen?
 - o Welke producten en diensten kunnen stadslandbouw ondernemers aanbieden?
- Hoe kan de gemeente afnemers en ketenpartijen stimuleren voor stadslandbouw?
 - o Hoe kan de gemeente ketenverkorting stimuleren?
 - o Zijn er voorbeelden van geslaagde korte ketens waarin lokaal voedsel naar de stad wordt gebracht?

4. *Beleid en regelgeving*

Het thema stadslandbouw staat (nog) niet op elke bestuurlijke agenda, waardoor de stedennetwerkers soms moeite hebben hun bestuurders en collega's te overtuigen van de waarde van stadslandbouw. Deel van het probleem is de breedte van doelen die bediend kunnen worden (alles een beetje, niks helemaal). Het in kaart brengen van de opbrengsten van stadslandbouw – zie kennisvraag 1 - is voor de pioniers dan ook van groot belang. Kennisvragen omtrent beleid en regelgeving concentreren zich op manieren om stadslandbouw bestuurlijk in de gemeente te verankeren. Daarnaast betreft dit thema de rol die de gemeente zou kunnen (of moeten) spelen om stadslandbouw te stimuleren, maar ook welke regelgeving hiervoor aangepast dient te worden. Dit is ook relevant voor andere overheidsinstanties.

'Inderdaad kennis delen, ideeën delen, maar ook hoe je er strategisch mee moet omgaan.'

- Hoe kan bestuurlijke back-up worden geborgd/tot stand gebracht wanneer de beleidsmedewerker daadwerkelijk in/met het gebied aan de slag gaat?
 - o Wat zijn mogelijke bestuurlijke drijfveren voor verankering van stadslandbouw in het gemeentelijk beleid?
 - o Hoe en waarmee kan de gemeente intern worden overtuigd en gestimuleerd?
 - o Op welke wijze kan communicatie op dit thema binnen de gemeente worden georganiseerd?
- Welke rol kan en moet de gemeente spelen in het stimuleren van stadslandbouw?
 - o Moet de gemeente stadslandbouwprojecten zelf uitvoeren, deze faciliteren of stimuleren, stakeholders verbinden of is de rol nog anders?
 - o Kijkende naar de verschillende beleidsvelden waaronder stadslandbouw valt, hoe kan de gemeente stadslandbouw het beste borgen? Is er bijvoorbeeld een wethouder nodig die zich specifiek met stadslandbouw of de stedelijke voedselstrategie bezighoudt?
 - o Welke wet- en regelgeving heeft invloed op de ontwikkeling van stadslandbouw?
- Wat is de rol van het stadsgewest, de provincie, het ministerie van EL&I en de Europese Unie ten opzichte van stadslandbouw? Wat zou die rol kunnen of moeten zijn?

- Wat wil of kan het ministerie van EL&I met stadslandbouw bereiken?
- Wat is de betekenis van het EU landbouwbeleid voor het stimuleren van stadslandbouw?
- Hoe staan de Land- en Tuinbouworganisaties tegenover stadslandbouw?

5. De burger

Eén van de belangrijkste spelers met betrekking tot stadslandbouw is de burger. Als de gemeente wil dat stadslandbouw succesvol is moet de burger niet alleen achter het concept staan (bijvoorbeeld door deelname in de wijk of door lokale producten te kopen) maar ook het belang inzien van voedselproductie in de stad. Bovendien is participatie van burgers, al dan niet voor langere tijd, in veel activiteiten gewenst.

- Hoe staat de burger tegenover stadslandbouw?
 - Wat zijn de wensen en behoeften van stedelingen met betrekking tot stadslandbouw?
 - (Wat) wil de consument betalen voor lokaal geproduceerd voedsel?
 - In hoeverre wil de consument zijn voedselpatroon aanpassen aan de mogelijkheden van lokale productie?
- Hoe kunnen burgers worden bewogen actief mee te doen met stedelijke voedselproductie?
 - Hoe kunnen gemeenten de aanschaf van producten uit de ommelanden bij de burger stimuleren?
 - Hoe kunnen burgers worden bewogen mee te praten over/ mee te doen met stadslandbouw?
 - Hoe kan betrokkenheid bij de agrarische omgeving worden gestimuleerd?
 - (Op welke manier) kan de gemeente goede voorbeelden geven (bijvoorbeeld door lokale voedselconsumptie op scholen en in instellingen te stimuleren)?

Hoe? Aan de slag

'Niet wachten maar doen', is de mentaliteit van de deelnemers aan het stedennetwerk. Om de ambitie van het stedennetwerk - stadslandbouw lokaal en landelijk op de agenda en van de grond krijgen – te realiseren gaat het netwerk dus actief met de vragen uit de agenda aan de gang. Daartoe zet het stedennetwerk drie strategieën in; verdiepen, verbreden en verbinden.

Het beantwoorden van de kennisvragen is onderdeel van het spoor verdiepen. Verbinden houdt in dat lokale expertise en ervaring wordt verbonden aan de deelnemers om hen inspiratie en praktische handvatten te bieden. Verbreden tenslotte gaat erom de verdieping en verbinding naar buiten te brengen; naar andere steden, naar overheden en naar initiatiefnemers.

'Ik hoor jullie zeggen; dit is de kennisagenda en ga er maar mee aan de gang.'

De deelnemers aan het stedennetwerk hebben het afgelopen jaar ervaren dat het goed is om (een aantal van deze) kennisvragen werkende weg op pakken. De ervaring leert dat met een snelle deskstudie en eenvoudige rekenmodellen al veel kan worden gewonnen. Zo zijn in het eerste jaar twee factsheets ontwikkeld (factsheet lokale voedselstrategieën en factsheet distributie initiatieven; zie www.stedennetwerkstadslandbouw.nl) en is een tool in ontwikkeling waarmee kan worden berekend hoeveel mensen kunnen worden gevoed met de productie van een bepaald aantal hectares. Ook is een document met verschillende stadslandbouw voorbeelden ontwikkeld dat dient ter inspiratie. Daarnaast levert de onderlinge kennis en ervaringsuitwisseling vaak hele praktische antwoorden op. Daarom wil het stedennetwerk deze werkwijze voortzetten. Gaande weg zullen daarmee ook de grotere kennisvragen overblijven, waar een diepgaandere onderzoekinzet gewenst is.

'Ik zou het iedereen aanraden, het is leuk, het is gezellig, en je leert er een hoop van.'

Het beantwoorden van de kennisvragen vindt daarom plaats aan de hand van en door gebruik te maken van de bijeenkomsten van het stedennetwerk. Iedere bijeenkomst staat in het licht van een inhoudelijk thema (bijvoorbeeld: burgerparticipatie). Wageningen UR faciliteert de bijeenkomsten en bereidt deze voor, in samenspraak met één of meerdere deelnemers. Wanneer wenselijk kunnen andere partijen (zoals een burgerinitiatief of een lokale ondernemersgroep) worden uitgenodigd om input te leveren tijdens de bijeenkomsten. Wageningen UR bereidt voor elke bijeenkomst één of meerdere inhoudelijke workshops voor, waarin kennis wordt aangereikt maar ook kan worden gediscussieerd.

Bijeenkomsten vinden plaats op wisselende locaties, bij voorkeur in de steden die zijn vertegenwoordigd in het netwerk. Dit biedt het netwerk de mogelijkheid een concrete casus te bespreken, aangereikt door de deelnemer uit de desbetreffende stad. Op die manier worden theorie en praktijk aan elkaar verbonden en kunnen inhoudelijke punten aan de hand van de praktijk worden besproken.

Daarnaast zal het stedennetwerk de gewenste resultaten duidelijk benoemen en deze vervolgens proberen te realiseren. Ook wordt gewerkt aan bestuurlijke verankering, onder andere door het bundelen van beleidsvelden als milieu, economie, groen, gezondheid en gebiedsinrichting.

Wie? Netwerk en partners

Het stedennetwerk stadslandbouw streeft ernaar een open en dynamische gemeenschap van stedelijke professionals te zijn. Collega beleidsmakers zijn daarom welkom om aan te haken bij het netwerk.

Het netwerk maakt gebruik van een LinkedIn groep om kennis en ervaring uit te wisselen. Deze is nu nog alleen toegankelijk voor de netwerkdeelnemers. Mogelijk wordt deze in de nabije toekomst opengesteld voor anderen. Een Vimeo kanaal met daarop verschillende filmpjes van de bijeenkomsten wordt gebruikt voor reflectie en evaluatie, maar kan ook ter promotie worden ingezet. Tenslotte is er de website www.stedennetwerkstadslandbouw.nl, waarmee buitenstaanders worden geïnformeerd over het netwerk.

Maar het netwerk kan ook veel leren van de betrokkenheid van andere partijen. Bijvoorbeeld om meer inzicht te krijgen in hun wensen, belangen en knelpunten. Deze partijen vormen geen structureel onderdeel van het netwerk maar kunnen bij bepaalde programmaonderdelen uitgenodigd worden om het gesprek aan te gaan. Hierbij kan gedacht worden aan;

Ondernemers

- Agrarisch ondernemers
- De verwerkende industrie
- Andere marktpartijen
- Leveranciers (voedsel naar de stad)
- Grote cateraars, distributeurs en horeca

Institutioneel

- Andere gemeenten
- Provincies
- Het ministerie van EL&I
- De Europese Unie
- Belangenverenigingen zoals de LTO

Kennis

- Wageningen UR, waaronder Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, Livestock Research en LEI
- Andere kennisinstellingen en adviesbureaus
- Andere netwerken als Netwerk Platteland, Innovatienetwerk, Community of Practice stad-land relaties

Overige groepen

- Consumenten
- Burgers
- Onderwijs, opleidingsmogelijkheden voor stadslandbouw ondernemers

Tot slot

Deze agenda gaat 'over stadslandbouw', *De Re Rustica Urbana*². Maar het is nog geen standaard werk zoals de Romeinse versie. De subtitel van deze agenda geeft een verklaring aan deze ambitieuze titel, "uiteindelijk wordt het takje een boom". Dat is de ambitie van het stedennetwerk. De ambitie om een fundament te leggen onder stadslandbouw in Nederland, zodat het kan groeien. Deze agenda is slechts een eerste stap op weg naar stadslandbouw als vanzelfsprekend lokaal passend alternatief voor een leefbare en duurzame stad.

De pioniers van het stedennetwerk hebben al een start gemaakt met het betrekken van stadslandbouw bij het denken (en doen) van hun stad. Maar er is meer nodig. Stadslandbouw borrelt in iedere stad maar is als beweging erg fragmentarisch. Lokale voedselproductie moet meer politieke en bestuurlijke aandacht krijgen, wil het meer worden dan een hype. Er is geen consistent of overkoepelend landelijk of lokaal beleid op stadslandbouw. Er zijn nog weinig kaders en er zijn veel vragen. Dit is voor de initiatiefnemers – zoals gemeenten, ondernemers, burgers of NGO's - vaak lastig opereren. Een oorzaak is dat stedelijke voedselproductie aan zoveel verschillende thema's raakt en daarom moeilijk onder één beleidsthema te vangen is. Het valt overal in te passen, zodat niemand echt (bestuurlijk/ambtelijk) verantwoordelijk is.

Deze agenda stelt vijf thema's centraal die voor de stedelijke professionals cruciaal zijn bij het opbouwen van (beleid over) stedelijke voedselvoorziening in hun stad of provincie: maatschappelijke kosten en baten van stadslandbouw, lokale voedselstrategieën, het business model, beleid en regelgeving en de burger. Deze thema's verdienen de komende jaren aandacht. Lokaal, maar ook landelijk. Het stedennetwerk zet een eerste stap in het verdiepen, verbinden en verbreden van de thema's. Maar daarnaast dagen de pioniers landelijk, provinciaal en lokaal bestuur uit om met hen de draad verder op te pakken! De tak wordt zo een boom.

² **Lucius Junius Moderatus Columella** ([Gades](#), [Hispania Baetica](#), AD 4 - ca. AD 70) was a [Roman](#) writer. After a career in the army (he was [tribune](#) in [Syria](#) in 35), he took up farming. His *De Re Rustica* in twelve volumes has been completely preserved and forms our most important source on [Roman agriculture](#), together with the works of [Cato the Elder](#) and [Varro](#), both of which he occasionally cites (bron Wikipedia, UK, 2011)

Bijlage 1 – Deelnemers aan het stedennetwerk

De volgende mensen hebben (naast de medewerkers van Wageningen UR die bij het netwerk betrokken zijn) in 2010 bijeenkomsten van het stedennetwerk stadslandbouw bijgewoond:

Gemeente	Deelnemer(s)
Amsterdam	Pim Vermeulen Eva Lems Arja Nobel
Almere	Ivonne de Nood
Apeldoorn	Petra Bennink
Assen	Pieter Gautier
Den Haag	Irene Mulder
Eindhoven	Boudewijn Tooren
Enschede	Boudewijn Rip
Groningen	Wouter Veldstra
Haarlemmermeer	Petra Kort
Leiden	Hannie Korthof
Rotterdam	Kees van Oorschot
Utrecht	Werner de Feijter Jeroen Schenkels
Tilburg	Floor Schalken Paul van Hoesel
Zwolle	Paul Kok
Provincie Zuid-Holland	André Jellema

stelsel

innovatie